

Gelder, K. van, *Tussen veel vuren. Het soeverein-baljuwschap van Vlaanderen in de Vroegmoderne Tijd (1500-1733)* (Standen en landen 106; Kortrijk-Heule: UGA, 2007, 269 blz., €77,50, ISBN 978 90 6768 864 2).

Het voorliggende boek is de handelseditie van de licentiaatsverhandeling van de auteur, die hij verdedigde aan de Universiteit Gent in 2005. Van Gelder presenteert hierin een grondige analyse van de soms zeer schaarse bronnen over het soeverein-baljuwschap van Vlaanderen in de periode 1500-1733. Centraal staat de vraag hoe de soeverein-baljuw die tijdens de middeleeuwen een belangrijke pion was in het centralisatiestreven van de graven van Vlaanderen, tijdens de Nieuwe Tijd geleidelijk moest wijken voor andere instellingen. Deze studie vormt hiermee een belangrijke aanvulling op Jan van Rompaey's *Grafelijk baljuwsambt in Vlaanderen tijdens de Boergondische periode*, dat in 1967 verscheen.

Het boek is helder opgebouwd en het valt uiteen in twee delen, het eerste over het ambt en het tweede over de bekleeders ervan. Na een inleiding over het soeverein-baljuwschap in de middeleeuwen is het eerste deel onderverdeeld in drie periodes (1500-ca. 1575, ca. 1575-1656 en 1656-1733), die telkens volgens dezelfde opzet worden benaderd. Na een uiteenzetting van de bevoegdheden van de soeverein-baljuw in de betreffende periode volgt een bespreking van de interne werking en wordt het soeverein-baljuwschap in een ruimer institutioneel kader geplaatst. De keuze voor deze indeling is eerder praktisch dan inhoudelijk ingegeven; de tweede periode (ca. 1575-1656) is namelijk een periode van zeer schaarse bronnen. Toch is er ook sprake van wijzigingen in de rechterlijke competentie van de soeverein-baljuw. Zo werd in de aanstellingsbrief van Charles de Ghistelles die in 1575 aantrad geen melding meer gemaakt van het gratierecht, een belangrijk voorrecht dat zijn voorgangers namens de vorst veelvuldig hadden uitgeoefend. Wel behield de soeverein-baljuw het compositierecht, dat zo kenmerkend was voor het baljuwsambt. In het laatste hoofdstuk van het eerste deel schetst de auteur de institutionele ontwikkelingen die uiteindelijk leidden tot de opheffing van het ambt in 1733.

De drie periodes worden telkens op dezelfde wijze benaderd: na een uiteenzetting van de belangrijkste bevoegdheden van het ambt, volgt een bespreking van de rechtspraak *ratione materiae* (ofwel de verschillende categorieën strafbare feiten) en van de vervolgingsprocedure. Van Gelder deelt de behandelde rechtszaken steeds als volgt in: delicten tegen de veiligheid van de staat; delicten tegen de openbare trouw; delicten tegen de openbare orde, gepleegd door personen die een openbaar ambt uitoefenen; delicten tegen de openbare veiligheid; delicten tegen de orde van de familie en tegen de openbare zedelijkheid; delicten tegen personen; delicten tegen eigendommen; inbreuken op de sociaal-economische reglementering; en tot slot religieuze delicten. De indeling van Van Gelder is verfijnder en zijn analyses zijn uitvoeriger dan de casuïstiek die Van Rompaey destijds presenteerde. Van Gelder geeft immers ook duidelijke trends weer: in de eerste periode bleven herroepingen van ban

en composities wezenlijk deel uitmaken van de uitoefening van het ambt en hield de soeverein-baljuw zich vooral bezig met het opsporen en berechten van zware misdrijven. Ook werd deze ambtenaar veel ingezet in de strijd tegen ketterij. In de derde periode had het ambt veel van zijn glans verloren, aangezien de soeverein-baljuw zich bijna alleen nog maar bezighield met de berechting van niet-kapitale misdrijven, wat overeenstemt met de beperking van zijn bevoegdheden.

Bij de behandeling van de rechtsgang volgt Van Gelder de indeling van het artikel van J. Monballyu over de civiele en criminele procedure bij strafzaken in de praktijk van de Raad van Vlaanderen. Mijn inziens heeft Van Gelder die indeling teveel geprojecteerd op zijn eigen onderzoek en laat hij zijn bronnen onvoldoende tot hun recht komen. Bij het behandelen van de verschillende procedures legt de auteur nogal de nadruk op de kostenkant van de procedures en de klassenjustitie, en minder op het verband tussen de aard van het delict en de gekozen procedure.

De auteur doet een poging om zijn onderzoeksresultaten in de bredere Zuid-Nederlandse context te plaatsen, maar beschouwt hierbij slechts de drossaard van Brabant en de provoost-generaal van het Hof van de Nederlanden. Een vergelijking met bijvoorbeeld Henegouwen of Holland en Zeeland, waar de laatste jaren veel rechsthistorische studies over zijn verschenen, zou ook interessant zijn geweest. In dit kader ontbreekt een aantal belangrijke titels zoals P. van Peteghem, *De Raad van Vlaanderen en staatsvorming onder Karel V* (1990), O. van den Arend, *Zeven lokale baljuwschappen* (1993) en Ph. Godding, *Conseil de Brabant* (1999); en in mindere mate ook S. Dauchy, *Processen in beroep uit Vlaanderen* (1995) en F. Egmond, *Op het verkeerde pad* (1994).

In het tweede deel beschrijft Van Gelder de biografieën van de afzonderlijke soeverein-baljuws; tussen 1500-1733 waren dit er zestien in totaal. In een synthese van de biografieën gaat hij op zoek naar belangrijke patronen in de carrières van de functionarissen. Zo blijkt dat op één na alle baljuws van eigen bodem kwamen; slechts één kwam van buiten, namelijk uit Luxemburg, maar hij werd spoedig genaturaliseerd. Hoewel het soeverein-baljuwschap geen vaste zetel had, opereerden de meeste baljuws vanuit Gent. Alle baljuws waren van adellijke komaf, al blijken er verschillende gradaties te zijn in hun sociale afkomst. Met name vanaf de zeventiende eeuw nam het ambt veel in aanzien af, wat deels gepaard ging met de institutionele uitholling van het ambt, zoals het verlies van het gratierecht, en de toenemende institutionele competitie, zowel wat betreft de subalterne wetten als de Raad van Vlaanderen. Waar in de zestiende eeuw voornamelijk hoge edellieden het ambt bekleedden, kwamen zij in de zeventiende eeuw steeds uit de lage adel.

Wat hun carrières betreft waren de bekleders van het ambt vóór hun aantreden actief geweest op het lokale justitieel-bestuurlijk vlak. Voor de rest waren er in grote lijnen twee carrièreprofielen: voor sommigen was het soeverein-baljuwschap duidelijk een opstap naar hogere ambten in de vorstelijke omgeving, voor anderen was het een fin de carrière baan. In ieder geval werd het ambt vaak gecombineerd met andere ambten. Jammer genoeg heeft Van Gelder in zijn bespreking van de loopbanen van de soeverein-baljuws niet

alle recente prosopografische literatuur gebruikt, zoals H. Cools, *Mannen met macht* (2001), over hoge edellieden in de Bourgondisch-Habsburgse periode.

De studie van Van Gelder is dus een interessante en goede licentiaatsverhandeling, maar als handelseditie vertoont het veel tekortkomingen. Van een boek valt immers te verwachten dat recente literatuur erin is verwerkt en dat onderzoeksresultaten in een breder kader worden gezet. Ook wat betreft de redactie valt veel op te merken. Zo worden diverse begrippen niet of te laat toegelicht. Opvallend aan het boek, dat voor een groot deel uit kwantitatieve analyses bestaat, is verder dat er slechts één tabel in bijlage in staat. Enkele tabellen hadden de soms droge opsommingen inzichtelijker gemaakt. Tot slot, had een schema van de mogelijke juridische procedures zeker ook niet misstaan. Met andere woorden, een boek hoort meer te zijn dan een onderzoeksverslag.

Marie-Charlotte Le Bailly, ING Den Haag (mclebailly@gmail.com)

Euwe, J., *De Nederlandse kunstmarkt 1940-1945* (Amsterdam: Boom, 2007, 180 blz., €19,50, ISBN 978 90 8506 347 6).

De Duitse bezetting van Nederland is decennialang gezien als een ernstige afwijking van de 'gewone' Nederlandse geschiedenis en de geschiedschrijving was vaak moraliserend en vol slachtofferschap. Ook het beeld van een volkomen leeggeplunderd land met als dieptepunt de Hongerwinter heeft lang overheerst. De mythe van de totale vernietiging van de economie werd pas rond de eeuwwisseling onderuit gehaald, met name Hein Klemann. Iedereen was het wel eens over een apart, zeer florerend deel van de economie: de kunsthandel. Wat er precies gebeurde tijdens de handel in kunst en kitsch wordt uiteengezet door Jeroen Euwe in *De Nederlandse kunstmarkt 1940-1945*.

Aan het begin van de oorlog was de Nederlandse kunsthandel behoorlijk geprofessionaliseerd en door de langdurige crisis waren de voorraden groot. Vanaf het begin van de bezetting trachtte zowel de bezetter als Nederlandse ambtenaren grip te krijgen op de uitdijende handel in kunst. Maar ze waren het eigenlijk maar op één punt eens; de bestrijding van kitsch, in welke vorm dan ook. Tentoonstellingen als 'Wansmaak en gezonde kunst' in 1943 waren daar een voorbeeld van. Dat de belangen uiteen liepen als het om kunstexport naar Duitsland ging, moge duidelijk zijn. Naast de 'oude' klantengroep kwamen er twee groepen bij. Dat was ten eerste de nazitop, met Hitler en Goering als belangrijkste vertegenwoordigers, die met meer dan voldoende geld kunstcollecties wilden aanleggen. Daarnaast werd door Nederlanders, en niet alleen door zwarthandelaren, steeds meer in kunst belegd; door de oorlogsomstandigheden ontwikkelde zich een schaarste-economie, maar er was nog wel geld en er waren voldoende schilderijen en andere kunstvoorwerpen te koop. De omzet en de prijzen gingen gestaag omhoog en dat betekende ook dat er tal van kunsthandels bijkwamen, vaak gedreven door amateurs. De kwaliteit van het kunstaanbod ging niet omhoog en ondanks verwoede anti-kitsch-campagnes, werd er steeds meer 'wansmaak' verhandeld. Er verdwenen ook bedrijven, met name de meer dan honderd Joodse kunsthandels die in 1939 een gezamenlijke omzet van 4 miljoen gulden hadden. Zij werden een prooi van de antisemitische bezetter, die het grootste deel eenvoudigweg liquideerde, maar een aantal liet voortbestaan, zij het in niet-Joodse handen. Bij Joodse bedrijven kon de voorraad eenvoudig in beslag worden genomen, maar voor kunst in niet-Joodse handen moest de bezetter gewoon betalen.

Om de Duitse koopdrift enigszins in goede banen te leiden was de zogenaamde *Dienststelle Mühlmann* ingesteld, onder leiding van de Oostenrijkse kunsthistoricus dr. Kajetan Mühlmann. Deze organisatie was voornamelijk bedoeld om kunstschaten te verwerven ten behoeve van het beoogde prestigieuze kunstmuseum van Hitler in Linz. Zij handelde in gestolen Joodse kunst, maar het merendeel werd bij kunsthandels of op veilingen gekocht en vervolgens werd deze kunst in Duitsland doorverkocht. Toch lukte het de *Dienststelle* niet een monopoliepositie te verwerven en er waren talloze andere